

DIE EKONOMIESE GEVOLGE VAN GRONDONTEIENING

DEUR

DR PHILIP THEUNISSEN EN DR HENNIE DAVEL

In die politieke retoriek rondom sy nuwe beleid van grondonteiening sonder vergoeding sê die ANC dat die herverdeling van grond 'n manier is om armoede te takel. Hulle meen Suid-Afrika is dié land ter wêreld waar die gaping tussen ryk en arm die grootste is en statistiek bevestig dit inderdaad. Die jongste verslag van Statistiek SA toon dat meer as die helfte van die land se 55 miljoen inwoners in armoede leef en dat hierdie getal aan die toeneem is.

Vry algemene politieke retoriek voer ook aan dat Afrika die armste kontinent van die wêreld is. Statistiek bevestig dit ook. Verskeie verslae van organisasies soos die Wêreldbank en die *Food and Agricultural Organisation* plaas Afrikalande laaste op ranglyste van Bruto Binnelandse Produk, Ekonomiese groei en Internasionale handel terwyl dit weer die hoogste posisies op ranglyste soos armoede, voedselvoorsiening en werkloosheid beklee. Volgens hierdie verslae word 33% van sub-Sahara Afrika se bevolking, oftewel 200 miljoen mense, as ondervoed geag. Dit is ook die enigste streek in die wêreld waar daar verwag word dat dié situasie oor die volgende twee dekades gaan versleg, tensy daar drasties ingegryp kan word.

Gegrand op onlangse verslae van die *FAO Policy Assistance Division*, *World Bank Development Research Group*, die *New Partnership for Africa's Development* (NEPAD) en *The Center for Global Liberty & Prosperity*, kan die huidige landbou- en voedselsituasie van Afrika soos volg opgesom word:

- É In die oorgrote meerderheid Afrika-lande het landbougrond kommunale eienaars wat deur 'n hoofman aan bewerkers toegeken word, in ruil vir voedsel. Gevolglik kan hierdie grond nie as sekuriteit vir produksiekrediet aangebied word nie en maak hierdie bewerkers van sogenaamde “*cash loans*” teen buitensporige rentekoerse gebruik om hulle boerderye mee te finansier;
- É Voedselsekuriteit is 'n groter probleem in die platteland as in stede omdat die boerderye nie genoeg voedsel kan produseer om die betrokke familieledede te voed én nog die kommunale verpligtinge teenoor die hoofman ook na te kan kom nie. Omdat daar bykans nooit kontant verwissel nie, het die boere ook nie geld om bykomende voedsel vir hulself te koop nie;
- É Daar is 33 miljoen, of dan 80%, plase in Afrika wat kleiner as 2 hektaar is. Slegs 3% van plase in Afrika is groter as 10 hektaar. Minder as 10% van die boere het toegang tot produksiekrediet;
- É Ten spyte daarvan dat twee derdes van Afrika se bevolking in die platteland woon en van landbou vir hulle oorlewing afhanklik is, dra die landbou slegs 20% van die kontinent se Bruto Binnelandse Produk by;
- É 35 van die 48 sub-Sahara ekonomieë was teen die einde van die millennium netto invoerders van voedsel gewees terwyl Afrika se aandeel in wêreld uitvoere sedert 1970 gehalveer het;

É In die meeste ontwikkelende lande buite Afrika is landbougrond vir ten minste al die afgelope 150 jaar in privaat besit. Grondeienaars het winste in fisiese kapitaal belê. Boerderie het mettertyd van bestaansboerderie na groter besighede gegroei en so ook die besighede rondom hulle wat landbou-insette verskaf en landbouprodukte verwerk.

Statistiek ondersteun hierdie stellings. Tabel 1 bevat inligting oor die oppervlakte en populasie van Afrika teenoor vergelykbare kontinente.

TABEL 1: BEVOLKING EN GRONDGEBRUIK

	Eenheid	Afrika	sub-Sahara*	Noord-Amerika	Suid-Amerika	Suid-Afrika
POPULASIE	miljoen	1 038	858	347	400	56
Verhouding tov Afrika	%	100%	83%	33%	39%	5%
WERKSMAG (15-64 jr oud)	miljoen	663	522	236	282	36
Verhouding tov Afrika	%	100%	79%	36%	42%	5%
TOTALE OPPERVLAKTE GROND	ha miljoen	3 032	2 351	2 178	1 782	122
BESKIKBAAR VIR LANDBOU	ha miljoen	1 157	968	479	579	99
Verhouding tov Afrika	%	100%	84%	41%	50%	9%
BEWERKBARE GROND	ha miljoen	219	203	216	113	15
Bewerkbaar/Beskikbaar	%	19%	21%	45%	19%	15%
Verhouding tov Afrika	%	100%	92%	98%	51%	7%

* Suid-Afrika uitgesluit

Bronne: <http://en.worldstat.info/Africa/Land> & United Nation World Population Prospects: 2017

Volgens Tabel 1 woon daar 1 038 miljoen mense in Afrika teenoor die 347 miljoen en 400 miljoen van Noord- en Suid-Amerika. Sub-Sahara Afrika het 'n potensiële werksmag van 522 miljoen mense en het 968 miljoen ha beskikbare landbougrond waarvan 203 miljoen bewerkbaar is. Daarteenoor is Noord-Amerika se werksmag ongeveer 'n derde van dié van sub-Sahara Afrika, naamlik 236 miljoen en beskik hierdie kontinent oor 479 miljoen ha landbougrond waarvan 216 miljoen bewerkbaar is. In die geval van Suid-Amerika is die totale werksmag 282 miljoen mense en beskik hulle oor 579 miljoen ha landbougrond waarvan 113 miljoen bewerkbaar is. Afrika het dus bykans dubbeld soveel natuurlike én menslike hulpbronne vir landboudoeleindes as enige van die ander twee kontinente.

Tabel 2 toon die ooreenstemmende Bruto Produksiewaarde (BPW) wat deur middel van hierdie hulpbronne gegenereer word.

TABEL 2: BRUTO PRODUKSIEWAARDE

	Eenheid	Afrika	sub-Sahara*	Noord-Amerika	Suid-Amerika	Suid-Afrika
BPW 5jr Gem (2011 - 2015)	miljoen \$	305 179	210 105	413 506	375 364	20 240
Verhouding tot Afrika	%	100%	69%	135%	123%	7%
BPW/ha beskikbare grond	\$/ha	264	217	863	648	204
Verhouding tot Afrika	%	100%	82%	327%	246%	77%
BPW/capita van Werksmag	\$/kop	460	402	1751	1333	558
Verhouding tot Afrika	%	100%	87%	380%	290%	121%

* Suid-Afrika uitgesluit

Bron: <http://www.fao.org/faostat/en/#data>

Volgens Tabel 2 beloop sub-Sahara Afrika se gemiddelde BPW vir die afgelope vyf jaar \$210 105 miljoen teenoor die \$413 506 miljoen van Noord-Amerika en die \$375 364 miljoen van

Suid-Amerika. Dit beteken \$217/ha, \$836/ha en \$648/ha van die landbougrond vir elk van hierdie streke. Suid-Afrika se landbouproduksie beloop \$204/ha vir die landbougrond.

Indien die BPW per lid van die werksmag uitgedruk word, beloop dit \$402, \$1 751, \$1 333 en \$558 vir sub-Sahara Afrika, Noord-Amerika, Suid-Amerika en Suid-Afrika. Hoewel Suid-Afrika aansienlik beter as sub-Sahara Afrika vaar, vaar Afrika as 'n kontinent uiters swak met baie meer hulpbronne as wat die twee ander kontinente vaar.

Hierdie powere vertoning reflekteer uiteindelik ook uiters negatief in die mate wat die kontinent kapitaal kan vorm. Tabel 3 bevat inligting oor die Bruto Kapitaalvorming van hierdie streke. Dit is die netto groei in landboukapitaal, met inagneming van verkope én aankope.

TABEL 3: BRUTO KAPITAALVORMING

	Eenheid	Afrika	sub-Sahara*	Noord-Amerika	Suid-Amerika	Suid-Afrika
BKV 5jr Gem (2011 - 2015)	miljoen \$	25 187	17 561	74 201	36 757	2 325
Verhouding tot Afrika	%	100%	70%	295%	146%	9%
BKV/ha beskikbare grond	\$/ha	22	18	155	63	23
Verhouding tot Afrika	%	100%	83%	712%	292%	107%
BKV/ha bewerkbare grond	\$/ha	115	87	344	326	160
Verhouding tot Afrika	%	100%	75%	300%	284%	140%
BKV/capita van Werksmag	\$/kop	38	34	314	131	64
Verhouding tot Afrika	%	100%	88%	827%	344%	169%
BKV/BPW	%	8%	8%	18%	10%	11%
Verhouding tot Afrika	%	100%	101%	217%	119%	139%

* Suid-Afrika uitgesluit

Bron: <http://www.fao.org/faostat/en/#data>

Indien daar aanvaar word dat die grootste gedeelte van hierdie kapitaal op die bewerkbare grond betrekking het en in 'n baie kleiner mate op ekstensiewe veeground, dui Tabel 3 daarop dat Noord- en Suid-Amerika drie keer meer vaste verbeterings, voertuie, werktuie en toerusting per hektaar aanskaf naamlik \$344/ha en \$326/ha as wat sub-Sahara Afrika met \$87/ha doen. Suid-Afrika doen met \$160/ha aansienlik beter as die res van Afrika maar kom steeds kort teenoor die ander twee kontinente.

Die populistiese politieke retoriek lê hierdie neerdrukkende feite ten opsigte van Suid-Afrika, en ook Afrika, voor die deur van kolonialisme. Meer spesifiek word die *Natives Land Act* van 1913 daarvoor blameer dat *welvarende* kommunale gemeenskappe se rykdom vernietig is. Na bewering sal onteiening van blanke boere se grond sonder vergoeding, met die Staat as beskermheer daarvan (‘n kommunale stelsel soos in die res van Afrika), hierdie tendens omkeer.

Belangrikheid van kapitaal

Grond en sy produkte is die natuur se geskenk aan die mens maar wat met grond as eiendom bedoel word is in wese die reg om toegang tot die moontlike stroomvoordele van die natuurlike hulpbronne te bekom. Die titelakte bekragtig die regte van die houer daarvan en gee aan hom toegang tot die stroom van voordele, in die vorm van landbouprodukte. Dié regte

behoort dus aan die titelhouer en is syne om te hou, te verkoop, of weg te gee soos hy goed dink. Uit die boer se oogpunt is die aankoop van grond 'n belegging in die produksiekapasiteit daarvan terwyl dit in wese eintlik net 'n verandering in die eienaarskap van die natuurlike hulpbron is wat opsigself geen bruto produksiewaarde óf welvaart kan genereer nie. Eenvoudig gestel: sonder arbeid, kapitaal en entrepreneurskap kan die produksiepotensiaal dus nie ontsluit word nie en het die grond geen waarde nie.

Kapitaal is instrumente wat produksie help skep. Die natuur kan nie self voldoende goedere en materiaal aan die moderne, meestal verstedelike, samelewings voorsien nie. Selfs in die primitiewe fase het die mens gereedskap in die produksieproses gebruik. Hierdie gereedskap het geleidelik al groter en meer gesofistikeerd geraak om meer mense met dieselfde hulpbronne te kan voed. Die voortdurende belangrikheid van kapitaal het ook meegebring dat landbouthoerusting meer gespesialiseerd geraak het terwyl dit tegnologies voortdurend verbeter het. Kapitaal het sodoende dus ruim tot die verbetering in die produktiwiteit van boerderye bygedra.

Die rol van kapitaal in die voortdurende toename van die produktiwiteit beteken ook dat dit 'n sentrale rol in die proses van ekonomiese ontwikkeling speel. Kapitaalvorming is gevolglik die grondslag van ekonomiese welvaart waarsonder ekonomiese ontwikkeling nie kan geskied nie. Sonder ekonomiese ontwikkeling kan daar nie bykomende werksgeleenthede geskep word nie. Werksgeleenthede word eerstens geskep waar nuwe kapitaalgoedere vervaardig word en tweedens word verdere werksgeleenthede geskep deur die nuwe of bykomende werktuie, wat operateurs benodig, in die produksieproses te gebruik.

As die bevolking op sy beurt vinniger groei as wat kapitaalvorming plaasvind, kan die groeiende werksmag nie deur die produksieproses geabsorbeer word nie wat weer tot werkloosheid lei. In kort moet kapitaalvorming dus met méér as die tempo van die bevolking groei net om verouderde kapitaal te vervang en om genoeg werksgeleenthede vir die groeiende werksmag te kan skep. Indien dit nie gebeur nie sal 'n land se werkloosheid toeneem, sy produksiekapasiteit afneem, sal hy geleidelik verarm en sal die gaping tussen ryk en arm skerp toeneem.

Wat die landbousektor aanbetref moet kapitaalvorming eweneens ook saam met die bevolking groei om te verseker dat voedselproduksie dienooreenkomstig groei. Indien dit nie gebeur nie moet so 'n land toenemend voedsel invoer en sal voedselsekuriteit algaande verswak. Kapitaalvorming vind dan in die land van herkoms van die ingevoerde voedsel plaas met die gepaardgaande ekonomiese groei, skepping van werksgeleenthede en akkumulاسie van welvaart in daardie land. Dit is waarom ander kontinente vooruit gaan en Afrika al armer raak. Statistiek bevestig dit.

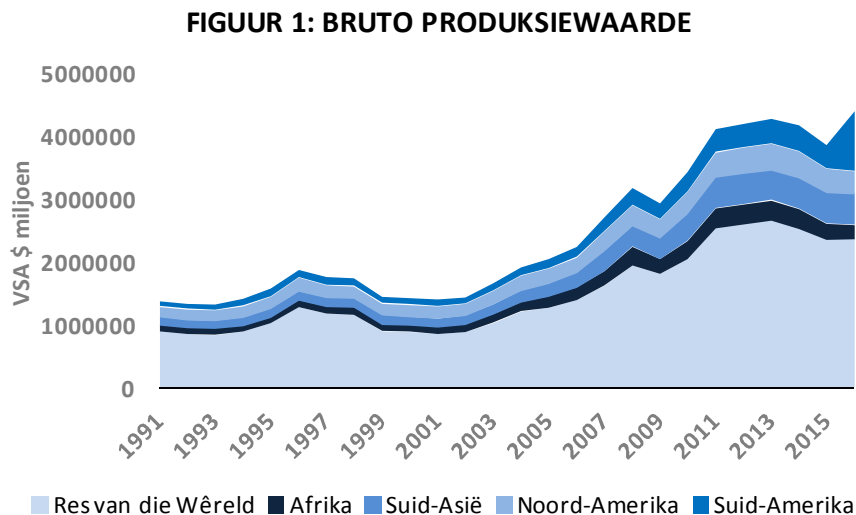
Eienaarskap

Die *Africa Economic Development Institute* voer in "*Africa: Communalism, Barriers and Economics*" aan dat kommunalisme dikwels deur Afrikaleiers geprys word maar dat dit in werklikheid een van die grootste redes vir die kontinent se ekonomiese agteruitgang is. Volgens dié verslag bots kommunalisme met die mobilisering van arbeid en kapitaal. Dit word volgens dié verslag bevestig deur die feit dat ander dele van die wêreld, waaronder Suid-Amerika en Asië, ook op stadiums gekoloniseer was en verskeie van hierdie lande het binne

een generasie ná onafhanklikheid lewensvatbare, suksesvolle en groeiende ekonomie tot stand gebring waarbinne die landbousektor kon floreer.

Greg Mills, direkteur van die Brenthurst Stigting, stem met hierdie siening saam en voer aan: *“Africa’s tradition of neo-patrimonial ‘big man’ chieftain styles of rule, in which favours are dispensed and power maintained through kinship ties and sometimes witchcraft and the church, has done it no favours in economic terms.”* Hy huldig die standpunt dat Afrika se tradisionele kommunale strukture van grondeienaarskap entrepreneurskap onderdruk en individue daarvan ontnem om die produksiepotensiaal van die grond as sekuriteit vir kapitaalvorming aan te bied.

Mills is ook van mening dat terwyl dit Afrika daarvan weerhou om die volle potensiaal van sy natuurlike hulpbronne te ontsluit dit terselfdertyd ook sy tweede groot bate, naamlik sy werksmag, destabiliseer omdat werkloosheid net bly toeneem. Die gebrek aan individuele eiendomsreg ontnem Afrika dus van die welvaart wat sy natuurlike en menslike hulpbronne kan skep. Statistiek bevestig dit in Tabelle 1 tot 3. Statistiek bevestig ook in Figuur 1 dat ander kontinente en/of streke hulle landbouproduksie kon uitbrei om aan die toenemende globale vraag te kon voorsien terwyl Afrika gestagneer het.

Wat opvallend in Figuur 1 is, is dat ander voorheen gekolonialiseerde gebiede, naamlik Suid-Amerika en Suid-Asië, se BPW met veel meer as dié van Noord-Amerika se 121% toegeneem het. Die globale BPW het sedert 1991 met 221% toegeneem. Suid-Amerika en Suid-Asië se BPW het oor dieselfde tydperk onderskeidelik met 1227% en 267% toegeneem terwyl Afrika se BPW met 80% toegeneem het.

Statistiek bevestig ook dat die Staat self 'n groot verloorer in die proses gaan wees. 'n Groeiende ekonomie skep die geleentheid om meer belasting te vorder, sonder om die belastingkoerse te verhoog. Tabel 4 bevat inligting oor die verwantskap tussen ekonomiese groei en die vermoë om meer belasting te vorder.

TABEL 4: VERBAND TUSSEN EKONOMIESE GROEI EN BELASTINGINVORDERING

% Verandering per jaar	2009/10	2010/11	2011/12	2012/13	2013/14	2014/15	2015/16
Persoonlike inkomstebelasting	5.1	10.6	10.3	10.2	12.3	13.9	11.1
Maatskappye inkomstebelasting	-18.4	-1.5	14.1	5	11.3	4.3	2.2
Dividendbelasting	-22.7	11.1	27.9	-10.1	-12.3	22.8	11.3
Vaardigheidsontwikkeling	6.5	10.9	17.6	11.8	9.6	12.5	12.6
Hereregte	-5	13.7	-28	11.6	28.3	9.7	25.7
BTW	-4.1	24.1	4.1	12.6	10.5	9.9	7.7
Doeanebelasting	-14	36.1	28.4	14	13.3	39.3	8.7
Aksynsbelasting	5.5	7.9	10.6	11.7	2.3	3.3	5.6
Elektrisiteitsheffing	0	49.5	28.7	24.2	10.5	3	8.7
Brandstofheffing	15.9	19.4	6.3	10.4	8.1	25.3	2.5
Totale belasting	-4.2	12.6	10.2	9.6	10.6	9.6	8.5
Nominale BBP	5.9	10.8	9	8	8.5	6.5	6
Hefvermoë	-0.7	1.2	1.1	1.2	1.2	1.5	1.4

Bron: Tax Statistics 2017

Volgens Tabel 4 het die invorderingsvermoë van belasting van 1.2 keer dié van ekonomiese groei in 2010/11 tot 1.4 keer in 2015/16 toegeneem. Dit beteken dat vir elke 1% groei in die Bruto Binnelandse Produk, die Staat 1.4% meer belasting kan invorder, sonder om enige belasting se koers te verhoog. Die teendeel is ook geldig, soos in 2009/10, waar die Staat teen dieselfde belastingkoerse toe 0.7% minder belasting vir elke 1% afname in die BBP kon invorder. Die afwaartse spiraal wat grondonteiening sonder vergoeding kan ontketen gaan dus ongetwyfeld tot 'n afname in belastinginkomste lei wat op sy beurt weer tot verskeie fiskale probleme vir die Staat gaan lei.

Voedselsekuriteit

Die boer is nie die beginpunt in die waardeketting van voedsel nie. Hy is die tweede skakel en gebruik gevolglik produksie-insette wat deur ander aan hom verskaf moet word.

TABEL 5: AANKOPE EN FINANSIERING VAN PRODUKSIE-INSETTE

Insette:	Pakmateriaal	Brandstof	Bemesting	Veevoere	Veeartseny, Onkruid & Plaag	Ander	Totaal
2015/16 (R miljoen)	6 005	11 470	6 651	37 202	8 083	59 200	128 611
Op skuld aangekoop*	3 003	5 735	3 325	0	4 042	29 600	45 705

Boerderyskuld:	Landbank	Handelsbanke	Agribesighede	Dept van Landbou	Privaat persone	Ander	Totaal
2016 (R miljoen)	39 629	89 383	10 013	67	3 174	2 716	144 981
Vir produksieinsette*	0	44 691	8 011	0	0	0	52 702

* Beraam

Bron: Abstract of Agricultural Statistics: 2017

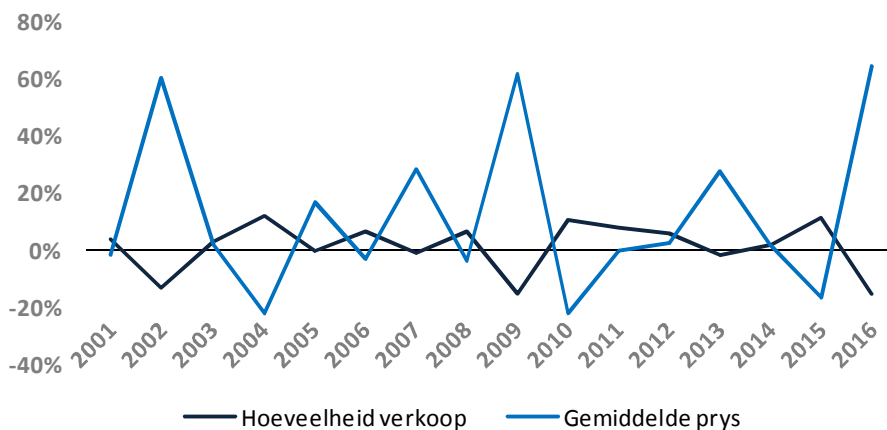
Volgens Tabel 5 het boere in 2015/16 R128 611 miljoen aan hierdie produksie-insette spandeer. Die totale landbouskuld beloop volgens dieselfde tabel R144 981 miljoen. Die kollaterale waarde van grond, in die vorm van die titelakte, vorm die fundamentele basis vir die verskaffing van hierdie skuld, nie net vir die grond self nie maar ook vir die produksie-insette. Soos wat in Tabel 5 beraam word, word ten minste R45 705 miljoen hiervan op krediet

aangekoop. Vanuit die finansierders se oogpunt word beraam dat ten minste R52 702 miljoen daarvan vir produksie-insette aangewend kan word.

Daar kan dus met veiligheid aanvaar word dat indien grond onteien word, die waardeketting van voedsel met ten minste R45 705 miljoen minder produksie-insette sal moet klaarkom en dat dit gevolglik 'n wesentlike impak op die beskikbaarheid van voedsel op die winkelrakke sal hê. Selfs al is die bedoeling van die grondonteiening dat die titelaktes aan die nuwe eienaars oorgedra gaan word, sal so 'n titelakte nie die papier werd wees waarop dit gedruk is nie. Solank as wat die Grondwet nie private eiendomsreg beskerm nie, sal dit aan enige toekomstige regering die reg gee om enige eiendom van enigiemand sonder rede te onteien.

As politieke kragte, en nie ekonomiese kragte nie, oor die allokasie van hulpbronne gaan besluit, sal grond geen kollaterale waarde meer hê nie en sal die ekonomiese potensiaal van die hulpbronne nie ontsluit kan word nie. Gevolglik sal daar noodwendig voedseltekorte ontstaan wat weer 'n nadelige effek op voedselpryse gaan hê. Figuur 2 bevat inligting oor die hoeveelheid aartappels wat verkoop is teenoor die gemiddelde prys daarvan.

**FIGUUR 2: AARTAPPELS
(AFWYKING VANAF VORIGE JAAR)**

Volgens Figuur 2 is daar nie 'n direkte korrelasie tussen prys en aanbod nie. Wanneer daar byvoorbeeld 'n 10% daling in aanbod vanaf die vorige jaar is, styg pryse met 60% terwyl 'n styging van 10% in die aanbod die prys met 20% laat daal. Dieselfde tendens kom in ander produkte ook voor en Tabel 6 bevat 'n ontleding van die pryselastisiteit van die vernaamste groentesoorte.

TABEL 6: PRYSELASTISITEIT BY AANBODVLAKKE

Produk	Prysdaling per 1% styging in aanbod	Prysstyging per 1% daling in aanbod
Aartappels	1	5
Tamaties	0	1
Kool	1	4
Uie	1	9
Pampoen	1	3
Wortels	0	12

Bron: Abstract of Agricultural Statistics: 2017

Volgens Tabel 6 styg die aartappelprys met 5% vir elke 1% daling in die aanbod daarvan terwyl 'n styging van 1% in die aanbod pryse slegs met 1% laat daal. In die geval van uie behoort die styging in prys 9% vir elke 1% daling in aanbod terwyl dit 12% in die geval van wortels behoort. Dit is dus duidelik dat selfs 'n geringe daling in die aanbod van landbouprodukte tot 'n wesentlike styging in spesifiek groentepryse gaan lei. Dieselfde neiging kan egter ook in ander voedselsoorte verwag word.

Navorsing wat deur die Buro vir Marknavorsing gedoen is het bevind dat die laer inkomstegroep (0 ó R54 344 per jaar per huishouding) 47.7% van hulle besteebare inkomste aan voedselprodukte spandeer. Terwyl die onteiening van grond 'n langsame invloed op kapitaalvorming gaan hê en tot 'n geleidelike verswakking in voedselsekuriteit gaan lei, gaan die onverkrygbaarheid van produksiekrediet dus 'n onmiddellike en wesentlike impak op die armste huishoudings van die bevolking hê.

Slot

As kommunale boerderye die oplossing vir armoede was, was Afrika die grootste uitvoerder van voedsel en daarmee saam ook die rykste kontinent in die wêreld. Statistiek bevestig egter dat kontinente waar eiendomsreg beskerm word by verre beter af is en dat Afrika se landbou eintlik power vaar. Dit is duidelik dat die Afrika-model van kommunale boerderye daartoe lei dat die kontinent se produksievermoë sleg afsteek by ander kontinente waar eiendomsreg die fundamentele hoeksteen van die ekonomie is.

Die gedagte dat grondonteiening sonder vergoeding dus op só 'n wyse gedoen kan word dat dit nie skade aan die ekonomie sal doen nie is duidelik nie haalbaar nie. Niemand, nie eers boere of hul finansierders nie, gaan in 'n besigheid belê waar daardie land se grondwet die regering die mag gee om na goeie eiendom te konfiskeer en dit tot die nut van iemand anders beskikbaar te stel nie. Die risiko daaraan verbonde is doodeenvoudig net té vergesog en statistiek bevestig dit.

Suid-Afrika se politieke leiers behoort duidelik raak te sien dat jy soveel politieke wette oor armoede kan opstel as wat jy wil en soveel klousules uit die grondwet kan haal as wat jy wil maar as jy die ekonomiese wette bly ignoreer gaan jy nie armoede oplos nie. Vele statistiek beklemtoon dit. Die antwoord op Afrika se armoede lê in ekonomieë wat op vol kapasiteit van hul potensiaal produseer en met 'n vrye en nie 'n beperkte welvaart vir die bevolking skep.

Bethlehem
Augustus 2018

BRONNE:

2017 TAX STATISTICS. Joint publication between National Treasury and the SARS. Desember 2017.

Africa Economic Development Institute. *Africa: Communalism, Barriers and Economics*.

Bureau of Marketing Research. *Income and Expenditure of Households in South Africa, 2011*. November 2012.

Neil Meyer. *Introduction to Property Rights: A Historical Perspective*. Agricultural economics and rural sociology, University of Idaho.

Tushar Seth. *Capital: Meaning, Characteristics, Function and Importance of Capital*.

Greg Mills. *Why is Africa poor? Center for global liberty & prosperity*. 6 December 2010.

Tzvetkova, S & Hepburn, C. *The missing economic measure: Wealth*. March 26, 2018.

The Creation of Wealth and Economic Growth.

http://www.digitaleconomist.org/wth_4020.html